спадок незалежній Україні. Є тільки один спосіб боротьби з усім цим — виховання нових поколінь архітекторів з іншою ментальністю та з високим рівнем не лише фахової, а й гуманітарної культури.

1. *Вечерський В.В.* Реставрація пам'яток архітектури // Пам'ятки України: історія та культура. — 1997. — № 1. — С. 10–14.

2. *Вечерський В.В. та ін.* 50-річчя Укрреставрації. Історія корпорації. — Київ–Львів, 1996. — С. 6–7.

3. *Страчаная* спадчына / Т.В. Габрусь, А.М. Кулагін, Ю.У. Чантурыя і ін.; уклад. Габрусь Т.В. — Мінск: Полымя, 1998. — 351 с.

4. *Вечерський В.В.* Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. — К.: НДІТІАМ, 2002. — С. 376–379.

5. *Вечерський В.В.* Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць. — К.: НДІТІАМ, 2003. — С. 254.

6. *Станиславский А.* Планировка и застройка городов Украины. — К.: Будівельник, 1971. — С. 128–130.

7. *Вечерський В.В.* Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць. — К.: НДІТІАМ, 2003. — С. 195–196.

Володимир Могилевський

кандидат мистецтвознавства, доцент НАОМА

В історії українського мистецтва не значиться

Часи стилів "класицизм" та "ампір" фахівцями заслужено вважаються золотими для чавунного і бронзового архітектурного художнього литва. Відомі архітектори-класицисти, починаючи від Ч. Камерона й кінчаючи К. Россі, батьком і сином В. та О. Беретті, створили проекти малих архітектурних форм, за якими ливарники відлили роботи, котрі й сьогодні є взірцевими.

Міста Півдня України ведуть свій "родовід" саме з класицизму. Ще порівняно недавно у забудові Миколаєва, Одеси, Херсона, можна було милуватися значною кількістю довершених творів архітектурного художнього литва, виготовлених за проектами вихованців Санкт-Петербурзької та Московської шкіл.* Ці зодчі чимало проектували не лише для міст

* Обстеження забудови старої частини міста Херсона, проведене нами у серпні 2003 р., засвідчило, що після капітальних ремонтів та, без перебільшення, варварських перебудов пам'яток історії й архітектури зразки класицистичного чавунного архітектурного художнього литва виявилися фактично знищеними.

Півдня України, а й для інших губернських міст, зокрема Києва (згадаймо так звані типові проекти, до роботи над якими були залучені значні висококваліфіковані архітектурні сили). Водночас архітектори і художники, які працювали безпосередньо "на місцях", волею долі опинилися в тіні своїх іменитих столичних колег, хоча створені за їхніми проектами зразки архітектурного художнього чавунного литва практично не поступаються за художнім рівнем столичним аналогам. Один з таких творів у відносно непоганому стані зберігся у забудові міста Миколаєва. Йдеться про чавунну решітку огорожі, хвіртки та воріг архітектурного комплексу Обсерваторії Чорноморського флоту.

Інформація про згаданий архітектурний об'єкт навіть у спеціалізованих та довідково-спеціалізованих виданнях украй лаконічна: "Обсерваторія; 1821–1827рр.; вул. Обсерваторна, №1; Т-подібна в плані споруда у стилі російського класицизму. Одноповерхові крила групуються навколо залу, композиційна роль якого акцентується розміщеним над ним круглим у плані приміщенням другого поверху. Головний вхід до будинку з боку парку оформлений шестиколонним портиком доричного ордера. Квадратний у плані зал включає колонаду. Обсерваторія, що в нашій країні є однією з найдавніших, і донині використовується за своїм прямим функціональним призначенням" [1].

У часи існування Радянського Союзу обсерваторія фактично підлягала юрисдикції Міністерства оборони СРСР, що означало автоматичне поширення інструкцій та заборон означеного відомства на опис архітектурного ансамблю, не кажучи вже про детальне наукове дослідження його.*

Незважаючи на зміни, що відбулися з часом, і сьогодні вражає майстерність просторової композиції ансамблю, в якій металевій решітці огорожі обсерваторії відведено важливу роль. Архітектурний об'єм споруди, зведений на похилому пагорбі, був задуманий як містобудівна домінанта. Цим зумовлений лаконічно-виразний силует споруди, що добре "прочитувався" з відстані. Вигляд будівлі суттєво збагачувала видовищно орнаментальна чавунного литва решітка огорожі** з хвірткою та воротами.

Ланки огорожі, досить великі за своїми фізичними розмірами, встановлені на кам'яному цоколі. В основі орнаментальної композиції — мотив переплетених кіл, особливо популярний у кованому та ливарницькому архітектурному художньому металі початку XIX ст. У місцях з'єднання окремих кіл фігурного профілю в перетині вміщено ажурні круглі розети з хрестоцвітами всередині, скомпонованими з листя аканту. Розети ланок огорожі мають вигляд хреста у колі (так званого макарівського хреста), а

---

* Усна інформація люб'язно надана директором Миколаївського обласного художнього музею ім.В.В.Верещагіна, канд. мистецтвознавства С.М. Росляковим, за що висловлюємо йому щиру вдячність.

** Влітку 1999 р. Миколаївські "мисливці за металом" викрали частину огорожі обсерваторії, яку так і не вдалося знайти.

розети хвіртки та воріт виконані у формі хрестоцвіту, схожого на свастику (так званого хреста гамма).***

У нижній частині полотнищ хвіртки та воріт вміщено "густий" за рисунком орнаментальний фриз, що складається з кіл та вкомпонованих у них списів, націлених вістрями догори. Таким чином, при певній прямолінійності змістового підтексту та спрощеності знаковості рисунка, вищезгадані елементи декору в опосередкованій формі підкреслюють функціональне призначення та образ споруди, підпорядкованої військовому відомству.

Порівняння композиції миколаївської решітки огорожі з петербурзьким та московським аналогами дає підстави висловити припущення, що, незважаючи на безпосередню підпорядкованість "адміралтейського" Миколаєва Північній Пальмірі, композиція огорожі Миколаївської обсерваторії більш тяжіє до московських зразків.

Огорожа Обсерваторії Чорноморського флоту в Миколаєві може бути правомірно віднесена до кращих зразків архітектурного художнього чавунного литва в Україні доби класицизму. Тим часом ім'я автора і сьогодні навіть для багатьох фахівців у галузі історії архітектури та декоративно-ужиткового мистецтва лишається фактично невідомим. Принаймні ні в хрестоматійному двотомникові "Архітектура Української РСР", ні в чотиритомному виданні "Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР", ні в довідково-спеціалізованих та спеціалізованих виданнях з питань історії архітектури і декоративно-ужиткового мистецтва ім'я автора проекту миколаївської решітки не значиться.

Та завдяки старанням миколаївських краєзнавців Ю. Крючкова і Н.Кухар-Онишко нарешті вдалося встановити не лише ім'я архітектора, а й досить детально простежити його життєвий і творчий шлях. Як виявилося, у творчому доробкові архітектора Федора (Теодора) Вунша (нар. бл. 1770 — пом. після 1836) нараховується 26 (!) реалізованих комплексних архітектурних проектів, найбільш значним з-поміж яких є саме архітектурний ансамбль Обсерваторії Чорноморського флоту в Миколаєві.

Федір (Теодор) Вунш народився в Німеччині, але все його свідоме життя і творча діяльність пов'язані з Росією та Україною. Юнацькі роки майбутнього архітектора минули у Москві. Йому пощастило потрапити до кола московського письменника та видавця М.Хераскова, на той

*** Хрест у колі ("макарівський") означає вічність, а хрест "гамма" — вогонь. Обидва мотиви є близькими до давніх солярних знаків, символізуючи "сонце".Коло ("щит") та спис у ньому вістрям догори — атрибут римського бога війни Марса. Цей мотив часто зустрічається в орнаментації та декорі мистецтва класицизму, а особливо ампіру, в якому військова тематика та антична військова атрибутика були дуже популярними. Про це, зокрема, свідчить широке використання у декорі та орнаментації архітектурного художнього литва класицизму-ампіру зображень римської зброї, трофеїв тощо.

час куратора Московського університету. Гостинний дім М.Хераскова в "старій" столиці зажив доброї слави як один з осередків культури та освіти, під дахом якого охоче збиралися вчені, літератори, художники, обдарована студентська молодь.

Атмосфера, що панувала в оселі письменника, благотворно вплинула на формування світогляду молодого Вунша. Не виключено, що саме тут на здібного та працьовитого юнака звернув увагу Григорій Потьомкін, який добирав фахівців для розбудови міст на півдні України, а відтак 1791 р. запросив Федора Вунша на посаду помічника архітектора в експедиції будівель міста Миколаєва. Відтоді південь України для Вунша став другою батьківщиною, а міста Миколаїв, Одеса, Херсон полем його творчої діяльності впродовж 45 років.

Потьомкін не помилився у своєму виборі. У різні роки Ф. Вунш обіймав відповідальні посади на теренах архітектури та будівництва. У співавторстві з досвідченими архітекторами І.Князевим і В.Ванрезантом, а також самостійно, Ф. Вунш створив проекти майже всіх відомчих, адміністративних, цивільних культових споруд, котрі, по суті, визначили архітектурне обличчя тогочасного Миколаєва [2].

Відомча служба та пов'язана з нею архітектурно-проектна діяльність не дали можливості сповна реалізувати різнобічну обдарованість і талант зодчого і, на жаль, не сприяли піднесенню авторитетності імені Федора Вунша у професійних архітектурно-мистецьких колах. Та навіть якби зодчий залишив після себе лише один архітектурний ансамбль Обсерваторії Чорноморського флоту в Миколаєві, то вже тільки й цим він заслужив вдячну пам'ять нащадків, оскільки є автором одного з найбільш цікавих архітектурно-художніх ансамблів "провінційного класицизму"* в Україні.

1. *Памятники* градостроительства и архитектуры Украинской ССР. — Т. 3. — К.: Будівельник, 1985.

2. *Крючков Ю.С., Кухар-Онышко Н.А.* Ф. Вунш // Николаевцы: Энциклопедический словарь. — Николаев, 1999. — С. 92.

* Термін "провінційний класицизм" вживається у науковому обігові для означення класицистичних архітектурних споруд у забудові губернських, повітових та інших міст кінця XVIII — першої половини XIX ст.